

המבנה הריתמי של שירי הצימודים (המשקל לדוגמה)

البناء الإيقاعي لقصائد الجنس (الوزن أمودجاً)

The rhythmic structure of the conjugation poem (Weight for example)

الباحثة: هبة فاضل عبود

Researcher: Heba Fadel Abood

heba.f@colang.uobaghdad.edu.iq

المشرف: أ.م.د. قصي نبيل عبد الكريم

Assis Professor D.r. Qusay Nabeel Abdul - Kareem

المستخلص

سلطت هذه الدراسة الضوء على أحد أهم عناصر الإيقاع الخارجي الا وهو الوزن لأحد الأنواع الشعرية الجديدة التي ظهرت في الشعر العبري في الاندلس في فترة العصر الوسيط، وهو شعر الجنس أو ما يسمى بـ «قصائد الجنس». هذه القصائد تشبه القصائد المُقفاة، الا انه في نهاية اببائها يأتي جناس كامل (هومونيميا، بولسميا ومركبة) في محل القافية وهي كلمات تتشابه في النطق والكتابة، ولكنها تختلف في معانيها.

تقدم هذه الدراسة لمحة عامة عن تعريف الوزن وأجزائه، وتركز على أنواع الأوزان التي كُتبت بها قصائد الجنس لبعض الشعراء العبريين، مع الامثلة.

وقد تبين لنا من خلال هذه الدراسة أن جميع قصائد الجنس العبرية كُتبت وفق الأوزان الشعرية العربية التي أدخلها دونا ش ابن ليفرت إلى الشعر العبري في الأندلسي العصر الوسيط. كما ان الأوزان السريعة والخفيفة هي الأوزان الأكثر شيوعاً في مثل هكذا نوع من القصائد، لأنها أوزان ذات إيقاع سريع وجميل، تُستخدم للوصف والتعبير عن المشاعر.

الكلمات المفتاحية: الوزن- أجزاء الوزن- أنواع الأوزان- قصائد الجنس.

Abstract

The study sheds lights on meter as one of the most important elements of external rhythm of the Hebrew Poetry new poetic forms that appeared during the middle ages in Andalusia. Known as Pun poetry or “poems of punning”. These poems are similar to rhymed poems, yet their ends feature a complete pun (Homonymy, polysemy, and compound pun) and replace a rhymed end, a words that are similar in pronunciation and writings but differs in meaning.

The study gives a general definition and examples of the meter and its components, and stresses on its different types used Hebrew Pun poetry.

The study reveals that most of Hebrew pun poetry written follows the Arabic poetic meters introduced by Dunash ibn Labrat into Hebrew poetry during the Middle Ages in Andalusia. Additionally, the study explains that because of its quick and beautiful form and its use to express emotions, light and fast meters are the most common in this type of poetry.

Key Words: meter, meter components, types of meters, Pun poetry.

תקציר

המחקר הזה שפך את האור על אחד האלמנטים החשובים ביותר של הקצב החיצוני שהוא המשקל לאחד הסוגים החדשים שהופיע בשירה העברית בספרד בימי הביניים. שהוא שירת הצימוד או מה שנקרא ב“שירי הצימודים”. השירים האלה דומים לשירים שווי חרוז, אך בסופי הבתים באים במקום החרוז צימודים שלמים (הומונימיים, פוליסמיים, מורכבים), שהן מילים זהות בעיצוריהן ובתנועותיהן, אך שונות במשמעויותיהן.

המחקר הזה מציג סקירה כללית להגדרתו של המשקל והחלקים שלו, ומתמקד בסוגי המשקלים שנכתבו בהם שירי הצימודים של משוררים עבריים נבחרים עם היישומים.

מתוך העיון הזה מתברר לנו שכל שירי הצימודים העבריים נכתבו לפי המשקלים הערביים שהוכנסו לשירה העברית על ידי דונש בן לברט בספרד בימי הביניים. והמשקלים המהירים והקלים הם המשקלים המשתלטים על שירי הצימודים, מפני שהם משקלים בעלי קצב מהיר ויפה, שימושם לתיאור ולהביע את הרגשות.

המילות המפתח: המשקל – חלקי המשקל – סוגי המשקל – שירי הצימודים.

הקדמה

נושא הריתמוס ומרכיביו תופס מקום מרכזי בשירה בצורה כללית, והוא עמוד תווך בשירה העברית בימי הביניים בספרד בהשפעת השירה הערבית בתקופה ההיא. המשקל הוא האלמנט הראשון של הקצב החיצוני בשירה בצורה כללית ובשירי הצימודים בצורה מיוחדת. שירי הצימודים, החרוזים שלהם הם צימודים שלמים (הומונימיים או פוליסמיים) או צימודים מורכבים. השירים האלה דומה לשירים שווי חרוז, אך בסופי הסוגרים באים במקום החרוז צימודים שלמים, שהן מילים זהות בעיצוריהן ובתנועותיהן, אך שונות במשמעויותיהן. המשוררים משה אבן עזרא, טדרוס אבו אלעאפיה ויהודה אלחריזי הם המשוררים הבולטים ששרו בסוג הזה.

חשיבות המחקר

החשיבות של המחקר הזה טמונה בכך שהוא שופך את האור על אחד האלמנטים החשובים של הקצב החיצוני בשירי הצימודים בימי הביניים בספרד.

מטרת המחקר

המטרה של המחקר הזה היא להבהיר את אחד האלמנטים המהווים את קצב של שירי הצימודים שהוא המשקל. כדי להשיג את המטרה הזאת, יש לנקוט בצעדים הבאים

1. להבליט את חשיבות המשקל בשירי הצימודים.
2. לדעת את המשקלים המשתלטים על שירי הצימודים.

השערות המחקר

העבודה הזאת מבוססת על ההנחות הבאות:

1. כל שירי הצימודים העבריים נכתבו לפי המשקלים הערביים.
2. שירי הצימודים בעלי בתים ומשקלים מסוימים.

קורפוס המחקר

שירי הצימודים העבריים שנכתבו בספרד של משוררים נבחרים מהווים את החומר העיקרי של עבודת המחקר הזאת.

בעבודה הזו ננקוט בשיטה אנליטית ודסקריפטיבית כדי להיות אמצעי לעמוד על חלק חשוב של המבנה הריתמי לשירי הצימודים. כמו כן ננקוט בשיטה סטטיסטית כדי לעמוד על האחוזים המדויקים של משקלי השירים האלה.

המשקל

הוא האלמנט הראשון של הקצב החיצוני בשירה בצורה כללית, והוא צירוף של עיצורים ותנועות. מתחלק לרמות שונות של האלמנטים: שני צלעות, העמודים, התנועות והיתדות. (עבד אל-כרים, קוצי נביל, 2016: 196 – حرکات, مصطفى, 1998: 7).

המשקל והחרוז נחשבו למאפיינים הצורניים הבסיסיים של לשון השירה, שירת החול העברית בספרד היא הראשונה בתולדות השירה העברית שאימצה לעצמה שיטת שקילה מדויקת שמבוססת על צירוף יחידות – הגייה (קוליות) שונות וחזרתן במקומות קבועים בטור השירי. כשקילה הערבית ששימשה לה דגם -חיקוי, גם היא שקילה כמותית שמיוסדת על הבחנה בין יחידות – הגייה קצרות וארוכות (להבדיל מהשיטה הקלאבית – ההברתית – שמיוסדת על מספר ההברות בטור השירי, ומהשיטה הטונית – הצלילית – שבמבדילה בין הברות מוטעמות לבלתי מוטעמות) (לוי, ישראל, 2007: טז). עיצור בתנועה "שלימה" – קטנה או גדולה, מלאה או חסרה – גם אם נסגר על ידי עיצור נח שאחריו, גם אם נותר פתוח, נחשב ליחידת – הגייה קצרה שנקראת "תנועה" (וסימנה המקובל הוא: $\bar{}$). עיצור בשווא נע או חטף (שסימנו המקובל הוא: $\dot{}$) לעולם נהגה כשהוא דבק בעיצור מונע שאחריו ויחד הם מהווים יחידת – הגייה ארוכה שנקראה, כמו בערבית "יתד" (וסימנה המקובל הוא: $\bar{\bar{}}$). צירוף בסיסי בסדר קבוע של יתדות ותנועות (שמספרן נע בין שתיים לארבע) נקרא "עמוד". לשמונה טיפוסים עמוד שרווחו בשירים שווי החרוז נהגו לקרוא, כמו בערבית, בכינויים שנגזרו מן השורש פ-ע-ל: – –נפְעָלים, U – – – מְפֻעָלים, – U – – מְתַפְעָלים וכד'. רצף של עמודים יוצר את משקלו של הטור, שנקרא "בית". משה עשר המשקלים שנהגו בשירה הערבית הותאמו לשירה העברית רק כעשרה (ועליהם נוספו צורות משנה רבות שנגזרו מצורות היסוד שלהם) מספר העמודים בכל משקל הוא תמיד זוגי – מארבעה עד שמונה; הוא נחצה באופן סימטרי לשני חלקים, ובהתאמה עימו נחלק גם הבית הקצוב בו לשתי צלעות שוות, ל"דלת ול"סוגר" (ישי, חביבה, 2010: טז).

המשקל עניין חשוב יותר מהחרוז, וטיפוסי ערבי, ונבדל לגרמי מהשירה שבשפות האחרות

(וגם בעברית עד התקופה ההיא), הוא עניין המשקל העברי. המשקל בכלל הוא דבר עיקרי בשירה נותן קצב ומידה לחלקי דבריה, ודבר זה מבדיל בינה ובין הפרוזה, אשר בה אין עניין של קצב ומידה כלל, והמשפטים יכולים להיות ארוכים או קצרים לפי התוכן הכלול בהם. (יילין דוד, 1978: 13-14).

המשקל העברי המודרני לקוח מן הערבית, והוכנס על השירה העברית על ידי דונש בן לברט. השירה העברית לקחה את לבו של דונש בקסמיה, הוא שאל מן השירה הערבית, בנוסף למשקלים, את המבנה המיוחד של הבית כלומר של טור השירה, הבית הערבי, וכמוהו הבית הערבי השקול מחולק מבחינה מטריית לשני חצאים: דלת וסוגר. (שירמן, חיים, תולדות השירה העברית המוסלמית, 1919-121).

שיטת המשקל בשירת החול, שירת ציון, ובשירת הקודש היא, בחלקה הגדולה, השיטה הכמותית, המכונה משקל התנועות והיתדות. לשם דיון על עקרונותיה של השיטה עלינו להקדים ולעסוק במספר מושגי-יסוד, שבלעדיהם לא נוכל להבניה. המושגים הם: בית, דלת, סוגר, עמוד, תנועה, יתד (בר-יוסף, אברהם, 1985: 20).

1- הבית: כינוי שאול מן הערבית לטור בשיר שווה-חרוז שקול, הוא נחלק לשתי צלעות שוות במשקלן, דלת וסוגר. (ליון, ישראל, יהודה הלוי, 2007: 290)

2- דלת: הצלע הראשונה של הבית (רוזה, טובין, 2008: 238).

3- סוגר: הצלע השנייה של הבית בשיר שווה-חרוז. המונח שאול מתורת המשקלים הערבית. (שירמן, חיים: 712 - ליון, ישראל, טדרוס אבואלעאפיה, 2009: 233).

4- היתד: אחת משתי היחידות הבסיסיות של המשקל בשירת ימי-הביניים: היא המורכבת מעיצור בשווא – נע ותנועה אחריו (שָׁמַע – בָּנִי) או חטף ותנועה אחריו (אָמַר – אֶשֶׁר), או הברה המתחילה בוו החיבור או וו ההפוך מעבר לעתיד שורוק (ו), ואחריה אחת מאותיות בומ"ף בתנועה (וָבִין, וּוּן, וּמִי, וּפִי), נחשב גם היא עם ההברה שאחריה ליתד, אבל אחרי וו זו (ו) אחת אותיות בומ"ף או אות אחרת, איזו שהיא בשווא, אז נחשבת וו זו עם הזאת השוואית שאחריה לתנועה (וּבָנִי, וּגְבוּל, וּלְחִי). היתד תרגום המונח הערבי "ותד" והוא מסומנת על פי רוב בציון של קשת וקו אחריה (U -) (עבד אל-כרים, קוצי נביל, 2016: 197).

5- תְּנוּעָה: היחידה השנייה של המשקל בשירת ימי-הביניים, היא הברה שאין בראשה שווא-נע או חטף המורכבת מעיצור בתנועה, בין אם נשאר פתוח (מָה, מִין, קוֹל) ובין אם נסגר על ידי עיצור נח (שאינה שווא-נע או חטף) כמו (יִשְׁמַע, אֶשְׁמֹר, אֲבָרְקֶם), את התנועה מציינים על פי רוב בקו מאוזן עליה (קוצי נביל, עבד אל-כרים, 2016: 198):

6- העמוד: הצירוף הבסיסי של יתדות ותנועות במשקלים הכמותיים "הערבים" (שנקרא גם רָגֵל). מספר העמודים בכל משקל הוא תמיד זוגי- מארבעה עד שמונה, והוא נחלק לשני חצאים סימטריים שחוצים את הבית לדלת וסוגר. בערבית ובעברית סימלו את העמודים בנטייה המתאימה של שורש פ – ע – ל. **העמוד** מורכב מהברות ארוכות או קצרות, לא פחות משתיים ולא יותר מארבע. כל משקל מורכב ממספר קבוע של עמודים **(יצחקי, מאשה, 2008 : 152- שירמן, חיים, 2006 : 713).**

משקלו של הבית בשיר נקבע לפי מספר העמודים בטור ומהותם, כלומר, הטור בשלמותו מלמד על המשקל ולא העמוד הבודד **(בר- יוסף, אברהם, 1985 : 21).** בעבודת המחקר שלנו אנו מתעניינים במשקלי שירי הצימודים בלבד, ולא כל המשקלים שהמשוררים העבריים שאלו אותם מן השירה הערבית. שהם:

1. המְרָבָה :

שנקרא בערבית **(الوافر)** ומשקלו בערבית **(مفاعلتنمفاعلتن فعولن)** ומשקלו העיקרי בעברית היה יתד ושתי תנועות, יתד ושתי תנועות שלש פעמים:

מְפַעְלִים	מְפַעְלִים מְפַעְלִים
U — — —	U — — — — — — U
— — — U	— — — U

אך הברתו האחרונה של העמוד השלישי נשמטת ונהפך העמוד ל- "פְּעוּלִים" **דלת**

מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים
 U — — — U | — — — U — — — U | — — — U — — — U | — — — U — — — U
 (الحديثي, قصي نبيل عبدالكريم, 2002 : 95 – ילון, דוד, 1978 : 48,47). כגון:

משה אבן עזרא

דְּבָרֵי יוֹם קָרַב הַבֵּיָן חִלְיוֹן רַעְיוֹנֵי וְיִזְמֵי שְׂרֵי אֲלָפִים
 עֲדֵי שָׁבוּ זָאבֵי-בֵּין פְּשָׁבִים וְדָמוּ כָל-כְּפִירֵי לְאֲלָפִים.
(ברדאי, חיים, 1935 : שב).
 מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים מְפַעְלִים

-- U |--- U|--- U -- U |--- U |--- U

דְּבַרְיוּ יוֹם קָרַב הַבֵּין תְּחִלּוֹנִרְעִינִי כְּמוֹ שְׂרֵי אֲלָפִים

עֲדִי נִשְׁבוּ זָאבֵי-בֵּין כְּשֻׁבֵּים וְדָמוּ כָּל-כְּפִירָיו לְאֲלָפִים.

טדרוס אבו אל-עאפיה:

לְרַחֵק אוֹ לְקָרֹב הוּן מְפֹזֵר וְהָאֵל הֶעֱלָה שִׂיאוֹ לְשָׁמַיִ

כָּתִם יִשְׁלַח עֲנָנָיו לְרַחֲוִקִים וַיִּמָּטִיר לְקָרֹבִים אֶת-לְשָׁמָיו.

(ילין, דוד, 1932: 71).

-- U |--- U |--- U -- U |--- U |--- U

לְרַחֵק אוֹ לְקָרֹב הוּן מְפֹזֵר וְהָאֵל הֶעֱלָה שִׂיאוֹ לְשָׁמַיִ

כָּתִם יִשְׁלַח עֲנָנָיו לְרַחֲוִקִים וַיִּמָּטִיר לְקָרֹבִים אֶת-לְשָׁמָיו.

יהודה אלחריזי:

אָהָה יִצְרִי יַעֲנִנִי בְּתִקְפוֹ וְהוּא עֲבָדִי, וְשָׁמַנִּי אֲסִירוֹ .

לִזְמַת אֲרוּץ בְּטָרְם בּוֹא זְמַנִּי, וְעָלוּ מַעְלֵי שְׁכָמִי אֲסִירוֹ .

(יצחקי, מאשה, 2008 : 143).

-- U |--- U |--- U -- U |--- U |--- U

אָהָה יִצְרִי יַעֲנִנִי בְּתִקְפוֹ וְהוּא עֲבָדִי, וְשָׁמַנִּי אֲסִירוֹ .

לִזְמַת אֲרוּץ בְּטָרְם בּוֹא זְמַנִּי, וְעָלוּ מַעְלֵי שְׁכָמִי אֲסִירוֹ .

2.המְרִנִין :

המשקל הזה דומה במקצת למשקל המרובה:כמוהו הוא פותח בשני עמודים 'מפְעֵלים'. אולם

בניגוד למשקל המרובה מדובר כאן במשקל קצר, בן ארבעה עמודים בכל בית. משקל זה מצוי

לא מעט בשירים עבריים בספרד ומחוצה לה. העמודים שלו הם: מְפַעֵלִים מְפַעֵלִיםבכל צלע

(אליצור, שולמית, 2008: 47)

דלת סוגר

מְפַעֵלִים מְפַעֵלִיםמְפַעֵלִיםמְפַעֵלִים

--U | --U --U | --U

משה אבן עזרא:

שָׁתָה כִּי הִסְתִּיּוּ עֶבֶר וְהִגָּשָׁם כָּבֵד חֶלֶף

בָּצַל אֲמִיר עָלֵי זְמִיר וְעַל-צִיץ צִץ וְגַם- חֶלֶף

(ברדאי, חיים, 1935: שט).

מֶפֶּ- עַ-לִים מֶפֶּ-עַ-לִיםמֶפֶּ-עַ-לִיםמֶפֶּ-עַ-לִים

____|____ ____|____

שְׁתֵּה פִּיהֶסְתִּיו עֵבֶר וְהָ גֵּשֶׁם כָּבֵד חָלָה
בָּצַל אָמִיר עָלֵי זָמִיר וְעַל-צִיץ צִיזְנֹגִם-חָלָה
יְהוּדָה אֶלְחָרִיזִי:

אֲשֶׁר יִהְיֶה דְּבִיר בָּצָעוּ	וַיִּהְיֶה מִזְבְּחוֹ עֶרְף
וְעַל רִשְׁעוֹ עֲנֹן דָּמְעוֹ	כָּמוֹ מָטָר יֵהִי עֶרְף.
_____	_____
אֲשֶׁר יִהְיֶה דְּבִיר בָּצָעוּ	וַיִּהְיֶה מִן בָּחוּ עֶרְף
וְעַל רִשְׁעוֹ עֲנֹן דָּמְעוֹ	כָּמוֹ מָטָר יֵהִי עֶרְף.
_____	_____

3.השלם :

משקל נפוץ מאוד בשירה העברית . אחת הוואריאציות שלו אף תוספת את המקום בראש סדר העדיפויות של המשוררים בתקופה שאחרי המאה השתיים-עשרה, בשירה העברית בספרד הנוצרית ובארצות נוספות(אליצור, שולמית, 2008 : 41) . הצורה היסודית שלו: שתי תנועות ויתד, שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד: מתפעליםמתפעליםמתפעליםבכל צלע (שירמן, חיים, 2006 : 722).

סוגר

דלת

מתפעליםמתפעליםמתפעליםמתפעליםמתפעלים.				
_____	_____	_____	_____	_____

משה אבן עזרא:

שִׁיאוֹ אֲשֶׁר יְרוֹם וְכָל-עַת-נַעְלָה אֲשֶׁ הוּא בָּלַב חֲמָדָיו וּמִכָּה נִחְלָה
יָחַם לְבָבָם בַּחֲזוֹת הוֹדוֹ וּמִ- נוֹזְלֵי יָדָי חֲסָדוֹ שִׁטְפָם נִחְלָה
(בראדי, חיים, 1935, שיז)

שִׁיאוֹ אֲשֶׁר יְרוֹם וְכָל-עַת-נַעְלָה אֲשֶׁ הוּא בָּלַב חֲמָדָיו וּמִכָּה נִחְלָה
יָחַם לְבָבָם בַּחֲזוֹת הוֹדוֹ וּמִ- נוֹזְלֵי יָדָי חֲסָדוֹ שִׁטְפָם נִחְלָה

יהודה אלחריזי:

כְּדוֹד יְקוֹד תִּפֹּת לָהּ הוֹכֵן לְזֹאת עוֹרָה וְלַעֲבוֹדָת אֱלֹהֶיהָ כְּסוּף
כִּי דוֹד נֹאחַ לֹא יַעֲזְרוּ אוֹתָהּ בְּעַת מוֹתָהּ וְרֹאשׁ עוֹלָמָהּ יָשׁוּב כְּסוּף .
(אדישון, יהודית, 2012: 220).

בדוד יקוד תפת לה הוכן לזאת עורה ולעבודתאלהיה כסוף
 כי דוד ואח לא יעזרו אותה בעת מותה וראש עולמה ישוב כסוף .
 אך על פי רוב שנו המשוררים את היתד האחרונה שבסוגר לתנועה, ובא נפעים במקום
 מתפעים (ילין, דוד, 1978 : 48):

מתפעים מתפעים מתפעים מתפעים מתפעים				
— — —	— — —	— — —	— — —	— — —

משה אבן עזרא:

ספו במחשבת לבב השור בני עול ונמלו כראש שבלת
 שכתו שלונים עד אשר-נחל עצת שכלו גרפם חיש כמו שבלת.
 (ברדאי, חיים, 1935 : שכז).

— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
-------	-------	-------	-------	-------

ספו במחשבת לבב השור בני עול ונ מלו כראש שבלת
 שכתו שלונים עד אשר-נחל עצת שכלו גרפם חיש כמו שבלת.

טדרוס אבו אל-עאפיה:

מלב ומנפש אהבתיך, יעלת ההן, והן גוי אשר דל עדי
 (ילין, דוד, 1932 : 86) .

— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
-------	-------	-------	-------	-------

מלב ומ נפש אהב תיך, יעלת ההן, והן גוי אשר דל עדי
 יהודה אלחריזי:

איכהבת בלתישוב לבילהת- ישובא תהבהכמואו ר ח
 טובהפעזיבשועת פיתטעמה אתטעמואיןלופרי אורית

— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
-------	-------	-------	-------	-------

איכהבתבלתישובלבילהת-ישובאתהבהכמואורח
 טובהפעזיבשועתכיתטעמהאתטעמואיןלופריאורית

לפעמיםהעמוד השלישי הושמט בדלת ובסוגר להיות המשקל "מתפעים, מתפעים" בכל
 צלעבלבד (سلام, شعبانمحمد, 1981 : 123).
 יהודה אלחריזי:

ממותה גורה ותוך על שכלה יצרה כבש

לא נשאה פנים אכל תאכיד לעז פנים כבש.
 _ _ _ | _ _ _ _ _ | _ _ _ _ _

ממנותה גורה ותוך על שכלך יצרך כבש

לא נשאה פנים אכלתאכיד לעזפנים כבש.

4. המהיר:

המשקל המהיר הוא גם מן המשקלים הנפוצים בשירה העברית בספרד. הוא שונה מן המשקל השלם בעמוד האחרון בדלת ובסוגר, באשר במקום עמודי "מתפעלים" באים כאן עמודי "פועלים" (קוצי נביל, עבד אל - כרים, 2016 : 209).

משקלו העיקרי בדלת ובסוגר : שתי תנועות ויתד , שתי תנועות ויתד ותנועה ויתד בכל צלע (בר- יוסף, אברהם, 1985: 22):

דלת		סוגר	
מתפעלים/מתפעלים/פועלים		מתפעלים/מתפעלים/פועלים	
_ _ _	_ _ _	_ _ _	_ _ _

בקורפוס העבודה שלנו אנו לא מוצאים שירי צימודים על המשקל העיקרי הזה. לכן המשקל המהיר בא בוואריאציות מקוצרת. קיצור המשקל המהיר נעשה בשיטה המקובלת לקיצור משקלים המסתיימים ביתד, שיטה שכבר ראינו בהרחבה כשלמדנו את המשקל השלם: היתד האחרונה הופכת לתנועה, ובמקרה זה – עמוד 'פועלים' הופך לעמוד 'נפעל' בדלת ובסוגר. הדגם של המשקל המהיר המקוצר הוא אפוא (אליצור, שולמית, 2008 : 48).

דלת		סוגר	
מתפעלים/מתפעלים/נפעל		מתפעלים/מתפעלים/נפעל	
_ _ _	_ _ _	_ _ _	_ _ _

משה אבן עזרא

מה-בין אנשים את-נתיב-ארץ בנו וישר יבין נתיב גלגל

ספו כמו-קש מפני להב יבער וסופה תהדף גלגל .

(ברדאי, חיים, 1935 : שה).

מתפעלים/מתפעלים/נפעל | מתפעלים/מתפעלים/נפעל

_ _ _ | _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

מה-בין אנשים את-נתיב-ארץ בנו וישר יבין נתיב גלגל

ספו כמו-קש מפני להב יבער וסופה תהדף גלגל .

איך יחיה איש שזפו עין צביה? ואיך ימות אשר עין צביה לא שזפתו?
לחיה כשמש, אבל שעה שחרחר מאד נאווה, המלחיה שמש שזפתו.

(ילין, דוד, 1932: 88).

סוגר

דלת

מתפעלים פועלים פועלים | מתפעלים פועלים פועלים נפעל

— — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — —

איך יחיה איש שזפו עין צביה? ואיך ימות אשר עין צביה לא שזפתו?

לחיה כשמש אבל שעה שחרחר מאד נאווה, המלחיה שמש שזפתו.

ב. כאן ישנה כל עמוד " פועלים " בכל צלע ל " נפעל " .

סוגר

דלת

מתפעלים נפעל מתפעלים נפעל | מתפעלים נפעל מתפעלים נפעל

— — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — —

משה אבן עזרא

אשם ואשאה על נודם וגם אפע תמיד כיו לדה ישבה עלי משבר
אדמה בלב ים דמעותי לטבע גלים עלי ראשו עברים ועז משבר .

(ברדאי, חיים, 1935: שסט).

מתפעלים נפעל מתפעלים נפעל | מתפעלים נפעל מתפעלים נפעל

— — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — — | — — — —

אשם ואשאה על נודם וגם אפע תמיד כיו לדה ישבה עלי משבר
אדמה בלב ים דמעותי לטבע גלים עלי ראשו עברים ועז משבר .

6.הקל:

המשקל הזה, למרות שמו, הוא מן המשקלים הקשים יחסית (אליצור, שולמית, 2008: 58). משקלו העיקרי הוא:

סוגר

דלת

סילולעפּ סילעפּתמסילולעפּ | סילולעפּ סילעפּתמ סילולעפּ

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —

המשוררים העבריים שכתבו שירי הצימודים אינם משתמשים במשקל העיקרי הזה. הם העדיפו להשתמשות בחלק מחלקיו שהוא:

תנועה יתד ותנועה, שתי יתדות ותנועה יתד ותנועה בכל צלע (בר-יוסף, אברהם, 1985: 22). כלומר:

סוגר

דלת

פּעלולים מְפּוֹלִים פּעלולים | פּעלולים מְפּוֹלִים פּעלולים

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —

משה אבן עזרא

הַגְבִּיר נִכְפְּלוּ בְּאוֹרֶךְ מְאוּרִי רוֹם וְשָׁבוּ בְּצִהְרִים עֲרָבִים

זָהְרוּ כָל-פְּנֵי אֲדָמָה וְעָלָה עֵץ הַדְּסִים מְקוֹם צִמְחַ עֲבָרִים

(ברדאי, חיים, 1935: שכא).

פּעלולים מְפּוֹלִים פּעלולים | פּעלולים מְפּוֹלִים פּעלולים

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —

הַגְבִּיר נִכְפְּלוּ בְּאוֹרֶךְ מְאוּרִי רוֹם וְשָׁבוּ בְּצִהְרִים עֲרָבִים

זָהְרוּ כָל-פְּנֵי אֲדָמָה וְעָלָה עֵץ הַדְּסִים מְקוֹם צִמְחַ עֲבָרִים

7. הקטוע :

משקלו העיקרי הוא:

מתפעלים פעלולים פעלולים

— — — | — — — | — — — | — — —

המשוררים הנבחרים שכתבו שירי הצימודים אינם משתמשים במשקל העיקרי הזה. המונח "המשקל הקטוע" ניתן בערבית למשקל שנלמד עתה, משום שבצורתו היסודית הוא הכיל שלושה עמודים בדלת ושלושה בסוגר. אולם המשוררים נהגו להשמיט ממשקל זה את העמוד השלישי, ולהביא בו רק את שני העמודים הראשונים. במשקל זה-בצורתו הקטועה, בת שני העמודים בכל אחד מחלקי הבית- השתמשו רוב המשוררים העבריים

שנזקקו לו. לפיכך המשקל הזה כמו בערבית מתהווה משני עמודים בכל צלע : שתי תנועות ויתד, תנועה יתד ותנועה, (קוצי נביל , עבד אל - כרים , 2016 : 220 - 221) כלומר:

מתפעלים פעולים | מתפעלים פעולים
 — — — — — | — — — — — | — — — — —

משה אבן עזרא :

סָכְלוּ אַנְשִׁים קָרְאִים חָנַם בָּשָׁם שָׁר וְאֵלֹף

לֹא נִשְׁנְבוּ יוֹם לְטַבַּח הוֹבְאוּ כִּכְבֵּשׁ וְאֵלֹף

(ברדאי, חיים, 1935: שעד).

מתפעלים פעולים | מתפעלים פעולים
 — — — — — | — — — — — | — — — — —

סָכְלוּ אֶן שִׁים קָרְאִים חָנַם בָּשָׁם שָׁר וְאֵלֹף

לֹא נִשְׁנְבוּ יוֹם לְטַבַּח הוֹבְאוּ כֶּכּ בֶּשׁ וְאֵלֹף

8. המתקרב :

למשקל זה בא תמיד בצורת מרובע, היינו בכל בית יש שלושה חרוזים פנימיים מיוחדים לאותו בית, וחרוז רביעי הוא האחיד המבדיל. לכן המשקל העיקרי שלו הוא : יתד ותנועה, יתד ותנועה, יתד ותנועה, יתד ותנועה - ארבעה פעולים במכל צלע (שירמן, חיים, 2006 : 723 - בר-יוסף, אברהם, 1985 : 22). כלומר:

דלת סוגר
 פעולים פעולים פעולים פעולים | פעולים פעולים פעולים פעולים
 — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —

משה אבן עזרא :

וְאֵשׁוּ תְנוּצֵץ לְעֵבְרִי דְרָכִים וּמִרְאֵשׁ גְּבַעוֹת מְאוּרָה יְשׁוּרִין

וְקוֹל יַעֲנֶה הוּא מִבְּקָשֵׁי תַעֲוִדָה וְעֶשֶׂר תְּרוּצוֹן לְמִלָּה יְשׁוּרִין .

(ברדאי, חיים, 1935: שיב).

— — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
 וְאֵשׁוּ תְנוּצֵץ לְעֵבְרִי דְרָכִים וּמִרְאֵשׁ גְּבַעוֹת מְאוּרָה יְשׁוּרִין

U|_--|U---|U--U---U|_--|U---|U--U

10.משקל התנועות :

דלת סוגר

משה אבן עזרא :

יִחַל כִּי הוּא יִלְבֹּשׁ אֹתוֹ מִשְׁכִּיּוֹת אִם אֹתוֹ יַחֲמֹס

יִחַל כִּי הוּא יִלְבֹּשׁ אֶת תּוֹ מִשְׁכָּו וְתֵאֵם אֶת יַחֲמוֹס

טדרוס אבו אל עאפיה:

וַיִּבְשׁוּעוּ הָעַם—שִׁיר כָּל־אִישׁ, עַד לֹא נָכַר דָּל לְפָנָי שׁוּעוֹ .

(ילין, דוד, 1932 : 74).

_____|_____|_____|_____|_____|_____|_____|_____|

אֶל־טוֹב הַ שָׁר כָּל־ דָּל יִנְהַר תַּמִּיד, וְלִהַר חֲסִדוֹ שׁוֹעוֹ

טבלה סיכום משקלי שירי הצימודים:

המשקל	אבן עזרא	אלעאפיה	אלחריזי	סה"כ
הַמְרָקָה	110	48	66	224
הַמְרָגִין	42	-	1	43
הַשָּׁלֵם	17	13	58	88
הַמְהִיר	159	32	105	296
הַמְתַּפְשֵׁט	1	3	-	4
הַקָּל	2	-	-	2
הַקְטוּעַ	1	-	-	1
הַמְתַּקְרָב	19	5	4	28
הַאֲרוֹךְ	-	1	-	1
הַתְנוּעוֹת	135	23	23	181
סה"כ	468	125	275	868

המסקנות

1. כל שירי הצימודים העבריים נכתבו לפי המשקלים הערביים שהוכנסו לשירה העברית על ידי דונש בן לברט בספרד בימי הביניים.
2. המשקלים המהירים והקלים הם המשקלים המשתלטים על שירי הצימודים. זאת אומרת המשוררים העבריים השתמשו במשקלים האלה לכתוב את שיריהם. המשקלים הם: המהיר, המרובה, השלם ומשקל התנועות המיוחד בהם.
3. המשקלים המהירים והקלים משקלים בעלי קצב מהיר ויפה, שימושם לתיאור ולהביע את הרגשות.

המקורות

* המקורות העבריים:

1. קוצי נביל עבד אל-כרים, שירת היין העברית בימי הביניים – עיון סגנוני, חיבור של תואר דוקטור בשפה העברית, האוניברסיטה של בגדאד, הפקולטה של השפות, 2016.
2. לוין, ישראל, יהודה אלחריזי, שירים, אוניברסיטת תל-אביב, ההוצאה לאור, מהדורה

- ראשונה, 2007.
3. ישי, חביבה, משה אבן עזרה – שירים, אוניברסיטת תל – אביב – ההוצאה לאור מהדורה ראשונה, 2010.
4. ילין, דוד, השירה הספרדית, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס – האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1978.
5. שירמן, חיים, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית, השלים וליווה בהערות: עזרא פליישר, האוניברסיטה העברית ירושלים, 1995.
6. בר- יוסף, אברהם, משירת ימי הביניים, מישלב – מכון ישראל להשכלת, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1985.
7. רוזן, טובה, משואל הנגיד – שירים, אוניברסיטת תל- אביב ההוצאה לאור, מהדורה ראשונה, 2008.
8. לוין, ישראל, טדרוס אבו אל עאפיה – שירים אוניברסיטת תל – אביב ההוצאה לאור, מהדורה ראשונה, 2009.
9. יצחקי, מאשה, יהודה אחריו, מחבר, שירת תור הזהב, אוניברסיטת תל – אביב, ההוצאה לאור, ירושלים, 2008.
10. ברדאי, חיים, משה אבן עזרא- שירת החול, הוצאת שוקן, ירושלים, 1935.
11. ילין, דוד, גן המשילים והחידות – אוסף שירי טדרוס בן יהודה אבו אלעאפיה, חלק ראשון, דפוס הספר, ירושלים, 1932.
12. אליצור, שולמית, שירת החול העברית בספרד המוסלמית, האוניברסיטה הפתוחה, תל- אביב, 2004.
13. שירמן, חיים, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, הדפסה רביעית, מוסד ביאליק, ירושלים, 2006.

* המקורות הערביים:

1. الحديثي، قصي نبيل عبد الكريم، الشعر العبري في الاندلس – تطوره واغراضه رسالة ماجستير، جامعة بغداد – كلية اللغات، ٢٠٠٢.
2. شعبان محمد سلام، الاثر العربي في الشعر العبري، ج ١، في البحور والأوزان، القاهرة ١٩٨١.
3. مصطفى حركات، اوزان الشعر، دار الثقافة للنشر، ط ١، القاهرة، ١٩٩٨.

* מקורות האינטרנט

<https://benyehuda.org/read/971>